

ТЫПАЛОГІЯ ПАРАЎНАЛЬНЫХ ПАЛІТЫЧНЫХ ДАСЛЕДВАННЯЎ

Метадалогія параўнальнага аналізу з’яўляецца адным з галоўных накірункаў у сучаснай сусветнай паліталогіі. Тэарэтычныя даследванні метаду параўнальнага аналізу ў палітычнай навуцы можна сустрэць у працах вядомых амерыканскіх вучоных-кампаратывістаў Б.Г.Петэрса, Р.Х.Чылката, Дж.Б.Мангейма, Р.К.Рыча і інш., а таксама іх расійскіх калег Голасава Г.В., Ільіна М.В., Смаргунова Л.В.

Параўнанне выступае агульнай устаноўкай пазнання. Параўноўваючы розныя працэсы, факты, элементы, структуры, з’явы і паняцці вучоны-кампаратывіст імкнецца знайсці нешта агульнае ці рознае паміж імі.

Трэба адзначыць, што параўнанне не выступае ў якасці самацэлі навуковага паліталагічнага даследвання, а з’яўляецца адным з яго эфектыўных метадаў. Задача палітолага заключаецца ў тым, каб знайсці заканамернасці развіцця і ўзаемадзеяння палітычных працэсаў, з’яў, феноменаў, а таксама распрацаваць канцэпцыі і мадэлі эфектыўнага развіцця палітычных сістэм.

Параўнанне ў гэтым выпадку выступае не проста метадам, а метадалагічнай стратэгіяй, якая закранае вобраз прадмета вывучэння, зыходную канцэптэуальную структуру, даследніцкія гіпотэзы, інструменты вымярэння і аналізу эмпірычнага матэрыялу і навуковы вынік – сінтэзаваныя канцэпцыі і класіфікацыі, мадэлі і тэорыі. Такім чынам яно з’яўляецца не столькі тэхнікай супастаўлення, адлічэння ці аб’яднання, колькі даследніцкім светапоглядам.

У цяперашні час у палітычнай навуцы шырока ўжываюцца розныя тыпы параўнанняў.

Адным з найбольш арганічных для навуковага аналізу з’яўляецца **марфалагічны тып параўнанняў**. У гэтым выпадку з’явы супастаўляюцца па форме, пераважна па структурам і функцыям. Характэрныя прыклады марфалагічнага параўнання – “сартаванне” палітычных сістэм з дапамогай класічнай трыяды “манархія – арыстакратыя – дэмакратыя” ці структурных мадэляў падзелу ўлад. Годнасць марфалагічнага параўнання састаіць у тым, што самі працэдуры і іх вынікі адносна лёгка фармалізуюцца. Разам з тым пры яго выкарыстанні непазбежна ігнаруецца элементны склад тых з’яў, якія параўноўваюцца, іх змест, субстанцыя, сістэмная цэласнаць.

Блізкім да марфалагічнага тыпу выступае **субстанцыянальнае параўнанне**, пры яком суадносяцца не формы, а іх нападзенне – субстанцыя. Такое параўнанне праводзіцца на падставе элементнага саставу аб’ектаў супастаўлення, напрыклад, устаноўкі, якія вызначаюць палітычныя дзеянні. Для яго характэрна выкарыстанне катэгорыі палітычная культура. Параўнанні дадзенага тыпу дазваляюць працаваць з палітычнымі ўтварэннямі і з’явамі, якія маюць супярэчліваю і неадназначную структуру і шырока прымяняюцца пры даследванні ўсходніх, постсавецкіх і падобных ім палітычных сістэм.

Марфалагічны і субстанцыянальны тыпы параўнання адносяцца да катэгорыі аналітыка-сістэмных і будуцца на выкарыстанні базавых аналітычных характарыстык сістэмы – яе склада і структуры. Улік сінтэтычных аспектаў сістэмы адчыняе шлях да асобных тыпаў параўнання – міфалагічнага і інтэгральнага. З прычыны сваёй сінтэтычнасці абодва гэтыя тыпы няпэўныя з пункту гледжання стандартных працэдур і крытэрыяў навуковага аналізу. У той жа час яны цалкам дастасаваны для атрымання палітычных ведаў, якія пры выкананні шэрагу ўмоў могуць лічыцца навуковымі і складаць элемент навуковых ведаў.

Міфалагічны тып параўнання заснаваны на выдзяленні даследваемых катэгорый шляхам выяўлення іх “антыякасцей”, напрыклад, Еўропа, Захад, Цывілізацыя і т. п. з парнымі ім Азіяй, Усходам, Варварствам. Міфалагічныя параўнанні дазваляюць будаваць дыхатамічныя матрыцы якасцей, якія могуць не толькі атрымаць дактрынальнае ці ідэалагічнае значэнне, але і стаць падмуркам для распрацоўкі навуковых працэдур і аналітычных інструментаў.

Інтэгральныя параўнанні зыходзяць з аналізу элементаў унутранага і знешняга асяроддзя, якія ўздзейнічаюць на палітычную сістэму і яе інстытуты. Яны маюць на ўвазе комплексную ацэнку характара і ступені ўплыву на палітычныя інстытуты і працэсы асобных фактараў, напрыклад, геаграфічнага асяроддзя, культуры і г. д., а таксама адваротнага ўздзеяння палітыкі на суадносныя асяроддзі. Такого рода абагульненні выходзяць за межы навуковага аналізу аднак у той меры, у якой прымаюцца да ўвагі пафактарныя аналітычныя супастаўленні і таму можна гаварыць аб навуковай абргунтаванасці інтэгральных параўнанняў.

Адмысловы тып параўнання ўзнікае пры ўліку тэмпаральнасці, наапаўнення розных уласцівасцей і характарыстык у працэсе функцыянавання палітычных уяўленняў і іх розных мадыфікацый. Такія параўнанні магчыма праводзіць у невялікім часавым маштабе, напрыклад, шляхам суаднясення рэгулярна аднаўляючых падзей – выбараў, референдумаў, іншых працэдур. Нярэдка параўноўваюцца і аднатыпныя падзеі палітычнай гісторыі. Аднак найбольш выразным і прынцыпіяльным з’яўляецца **эвалюцыйны тып параўнання**, г. зн. супастаўленне палітычных сістэм, рэжымаў, з’яў па характарыстыкам, звязаным з азначаным узроўнем эвалюцыйнага развіцця.

Практыка параўнальных даследванняў вызначаецца не столькі патрабаваннямі метадалагічнай паслядоўнасці, колькі канкрэтнымі задачамі абумоўленымі той ці іншай рэальнай сітуацыяй. У выніку ўзнікаюць прагматычныя і, як правіла, комплексныя, неаднародныя тыпы палітычных параўнанняў, якія карэспандуюць з найбольш распаўсюджанымі наборамі даследніцкіх праблем і стратэгий іх вырашэння.

Амерыканскі палітолаг Дж. Петэрс выдзяляе пяць асноўных тыпаў даследванняў, якія “разглядаюцца як часткі параўнальнай паліталогіі” [4]:

1. адзінкавыя краіназнаўчыя апісанні палітыкі;
2. аналіз зыходных працэсаў і інстытутаў у абмежаванай колькасці краін, выбраных па аналітычным высновам;

3. выкарыстанне тыпалогій і іншых форм класіфікацыйных схем як дзеля параўнання груп краін, так і дзеля выяўлення унутранай палітыкі ў асобных краінах;

4. статыстычны ці дэскрыптыўны аналіз сукупнасці краін, якія азначаны па геаграфічным ці эвалюцыйным паказчыкам для праверкі якой-небудзь гіпотэзы аб суадносінах пераменных дадзенай “выбаркі”;

5. статыстычны аналіз агульнасусветнага ўзроўню, які накіраваны на выяўленне структур і/ці тэсціраванне адносін ва ўсім масіве палітычных сістэм.

Акрамя таго, Дж. Петэрс вызначае параўнальныя даследванні, якія ўлічваюць фактары прасторы, так званыя “фокусы і локусы аналізу” (foci and loci of analysis), ці часу – “крос-часавыя параўнанні, аналіз скрозь час” [4, с. 22-25].

Тыпалогія “асобнага выпадку” ці “case-study” параўнанне прымяняецца, калі аналізуецца адна краіна (які-небудзь палітычны феномен у асобнай краіне) на фоне параўнання яе з другімі краінамі. Аднак не ўсе кампаратывісты лічаць такое даследванне параўнальным (напрыклад, Дж. Сарторы [5]), але большасць лічыць, што сярод даследванняў па тыпу “асобнага выпадку” можна знайсці параўнальны акцэнт.

Каб падтвердзіць дадзеную методыку, бярэцца тыпалогія даследванняў “асобнага выпадку”, якую прапанаваў А.Лейпхарт. Ён азначае наступныя тыпы параўнальных даследванняў:

- інтэрпрэтацыйнае даследванне “асобнага выпадку” у якім выкарыстоўваецца існуючая тэорыя, каб апісаць выпадак;
- вывучэнне асобных выпадкаў, каб праверыць і падтвердзіць тэорыю;
- вывучэнне асобных выпадкаў для правядзення гіпотэз;
- даследванні адхіляючыхся асобных выпадкаў [1, с. 691-693].

За выключэннем першага тыпу усе астатнія так ці інакш звязаны з параўнальнымі даследваннямі і могуць трактавацца ў якасці некаторых іх мадыфікацый.

Наогул стратэгія “case-study” даследвання вызначаецца наступным чынам. Вывучэнне асобнага выпадку з’яўляецца эмпірычным даследваннем пры якім, па-першае, існуючы феномен аналізуецца ўнутры яго рэальнага жыццёвага кантэксту; па-другое, межы паміж феноменам і яго кантэкстам не дакладныя; па-трэцяе, выкарыстоўваецца мноства крыніц даказанасці [7, с. 23].

Увогуле “case-study” даследванне (ці даследванне мноства асобных выпадкаў, а таксама асобнага выпадку ў кампаратыўным кантэксце) па праекту не адрозніваецца ад звычайнага даследвання асобнага выпадку. Яно мае свае перавагі і недахопы. Але яно адрозніваецца ад другіх відаў параўнанняў тым, што кожны асобны выпадак разгледжваецца асобна і павінен служыць асобай даследніцкай мэце ў агульным комплексе выпадкаў. Даны тып параўнання кіруецца не логікай “выбаркі”, а логікай “рэплікацыі”, г.зн. логікай мноства эксперыментаў. “Case-study” параўнанне з’яўляецца адным з найбольш распаўсюджаных тыпаў параўнальных стратэгіяў.

Бінарны тып параўнання уяўляе сабой стратэгію даследвання двух краін, якая дазваляе выявіць агульнае ці асобнае ў іх палітычным развіцці. Пры гэтым вызначаюць два тыпы бінарных параўнанняў: ускоснае і прамое. Бінарнае

параўнанне з'яўляецца ускосным у тым сэнсе, што любы іншы аб'ект параўнання разглядаецца ў залежнасці ад асабістага бачання даследчыка (напрыклад, даследванне А. Таквіля дэмакратыі ў Амерыцы дазволіла яму сфармуляваць іншае прадстаўленне аб палітычных інстытутах Францыі). Прамае бінарнае параўнанне з'яўляецца непасрэдным і дазваляе даследчыку з дапамогай гістарычнага метада ўключыць у сферу вывучэння адразу дзве краіны.

Амерыканскі вучоны С. Ліпсет пры аналізе асаблівасцей бінарнага параўнання вызначае дзве стратэгіі, якія ўжываюцца ў палітычных даследваннях: імпліцытную і экспліцытную [2, с. 153-213]. Ён падкрэслівае значэнне даследвацельскіх гіпотэз для выбару дзвух краін, якія трэба параўноўваць. У гэтай сувязі не ўсякае параўнанне дзвух краін з'яўляецца карысным. Асаблівую ўвагу С. Ліпсет звяртае на праблему выбару параўноўваемых краін. Разглядаючы Японію і ЗША як прыклады краін найбольш паспяховага індустрыяльнага развіцця, ён гаворыць яшчэ аб адной характарыстыцы стратэгіі бінарнага параўнання - выбар найбольш характэрнага адрознення паміж краінамі, якія параўноўваюцца. У гэтым выпадку гутарка можа ісці аб зусім розных шляхах дасягнення прамысловага поспеху не на канкрэтным узроўні аналізу, а на глабальным. Такім чынам унікальнасць ці выключнасць даследваемых двух краін можна убачыць пры рознаўзроўненасці бінарнага параўнання.

Другім распаўсюджаным тыпам параўнання з'яўляецца **рэгіянальнае параўнанне**. Яно ўключае ў сябе параўнанне рэгіёнаў, гэта значыць групы краін, якія былі абраны для даследвання ў выніку сходнасці іх эканамічных, палітычных, культурных і іншых характарыстык. Рэгіянальнае параўнанне адносіцца да дыскутуемага зараз у параўнальнай паліталогіі тыпу параўнання найбольш падобных краін у процілегласць даследванню групы краін з рознымі характарыстыкамі. Даследчыкі падкрэсліваюць плённасць такога даследвання, таму што яно дазваляе вырашаць такія праблемы параўнання як параўнальнасць, эквівалентнасць і інш.

Амерыканскі вучоны Дж. Матц дае наступныя рэкамендацыі для параўнальнага аналізу падобных краін:

- для таго каб прымяніць стратэгію параўнання і стварыць значныя тэорыі, трэба абмежаваць поле даследвання, гэта значыць замест таго, каб даследаць усю Лацінскую Амерыку, трэба абмежаваць аб'ект вывучэння субрэгіёнам – Цэнтральная Амерыка, Паўднёвы Конус і г.д.;
- неабходна арыентавацца не на макратэорыі, а на тэорыі сярэдняга рангу, якія пабудаваны на мультыварыятыўным эмпірычным аналізе і падыходзяць да абагульненняў сярэдняга ўзроўню;
- больш практыкаваць аналітычны эклектызм і ўключаць у аналіз культурныя пераменныя разам з эканамічнымі, палітычнымі і інстытуцыянальнымі;
- для таго каб пазбегнуць рэгіянальнага правінцыялізму, неабходна звязваць рэгіянальнае даследванне метадалагічна, тэарэтычна і субстанцыянальна з глабальнымі праблемамі і тэндэцыямі [3, с. 239-259].

Глабальныя параўнанні прадстаўляюць сабой самастойны тып параўнанняў, якія атрымалі шырокае распаўсюджанне пачынаючы з другой

паловы XX стагоддзя. Іх асаблівасцю з'яўляецца тое, што ў якасці адзінкі аналізу тут бярэцца ўся палітычная сістэма, яе асноўныя характарыстыкі.

Магчымасць праводзіць глабальныя даследванні з'явілася ў сувязі з развіццём параўнальнай статыстыкі, з'яўленнем даных па большасці краін і развіццём камп'ютарных праграм апрацоўкі статыстычных і сацыялагічных даных. Асаблівая ўвага ў глабальных параўнальных даследваннях палітыкі ўдзяляецца сацыяльна-эканамічным умовам з'яўлення і ўмацавання рэжымаў, праблеме роўнасці і палітыкі і г.д. "Трэцяя хваля" дэмакратызацыі дадала новы моцны імпульс глабальным параўнальным даследванням.

Крос-тэмпаральныя параўнанні. У дадзеным тыпе параўнальных даследванняў вялікае значэнне надаецца часу як апэратыўнай пераменнай. Час уключаецца ў даследванне, каб пераадолець статычны характар параўнання.

Амерыканскі даследчык Н. Смэлзер лічыць дынамічны параўнальны аналіз больш складаным, чым статычны, таму што пераменная часу ўключалася ў даследванне ўзаемасувязі паміж залежнымі і незалежнымі пераменнымі. Так, калі даследчык проста бярэ дзве кропкі развіцця якой-небудзь з'явы ў часе і іх параўноўвае, то гэта па Н. Смэлзеру, не з'яўляецца яшчэ дынамічным параўнаннем. Параўнанне набывае якасць дынамічнасці, калі даследчык разглядае дынаміку змянення якой-небудзь якасці ў той ці іншы прамежак часу [6, с. 6].

Такім чынам развіццё параўнальных даследванняў парадзіла шэраг метадалагічных праблем, спрэчкі па якім сярод вучоных-кампаратывістаў працягваюцца і сёння. Дыскусійнасць параўнальнага метаду выяўляецца таксама і ў тыпах параўнання, якія прапануе параўнальная паліталогія.

Літаратура:

1. *Lijphart A.* Comparative Politics and Comparative Method // The American Political Science Review. 1971. Vol. 65. № 3.
2. *Lipset S.* Binary Comparisons. American Exceptionalism Japanese Uniqueness // Comparing Nations. Concepts, Strategies, Substance / Ed. by M.Dogan, A.Kasancigil. Oxford, UK, Cambridge, USA: Blackwel. 1994.
3. *Martz J.* Comparing Similar Countries. Problems of Conceptualization and Comparability in Latin America // Comparing Nations. Concepts, Strategies, Substance / Ed. by M.Dogan, A.Kasancigil. Oxford, UK, Cambridge, USA: Blackwell, 1994.
4. *Peters G.* Governance Without Government? Rethinking Public Administration // Journal of Public Administration: Research and Theory. 1998. Vol. 8. № 2.
5. *Sartori G.* Compare Why and How. Comparing, Miscomparing and the Comparative Method // Comparing Nations / Ed. by M.Dogan, A.Kazahcigil. Oxford, UK, Cambridge, USA: Blackwell, 1994.
6. *Smelser N.* The Methodology of Comparative Analysis // Comparative Research Methods. D.Warwick, S.Osherson (eds.). Prentize-Hall, INC, Englewood Cliffs, NJ, 1973.
7. *Yin R.* Case Study Research. Design and Methods. Newbury Park, London, New Delhi: Sege Publications, 1989.

УДК

Сіманюскі С.І. Тыпалогія параўнальных палітычных даследванняў // Весці БДПУ. 2004. № 1. С.

Аналізуюцца асноўныя тыпы параўнальных даследванняў, якія прымяняюцца ў сучаснай заходняй параўнальнай паліталогіі. Разглядаюцца галоўныя метадалагічныя праблемы тэхналогіі паліталагічнага параўнання розных накірункаў.

Бібліограф. – 7 назв.

SUMMARY

Article is devoted to the basic types of comparative researches, which are applied in modern western political science. The main methodological problems and technologies of political comparisons are considered.